

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'RGANILADIGAN BADIY MATNLAR VA ULARNING TURLARI.

Xurramova Umidaxon Azamatovna

QDPI-70110401 – Ta'lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi

(boshlang'ich ta'lim) 1-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan badiiy matnlar va ularning turlari haqida so'z boradi. Badiiy adabiyotning boshlang'ich ta'limdagi o'rni, yosh o'quvchilarda estetik va axloqiy tasavvurlarni shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada badiiy matnlarning asosiy turlari, jumladan, ertaklar, hikoyalar, she'rlar va dramalar haqida batafsil ma'lumot beriladi. Har bir matn turi o'zining didaktik ahamiyati va ta'lim jarayonida qanday qo'llanilishi lozimligi haqida fikrlar keltiriladi. Shuningdek, badiiy matnlarning bolalar psixologiyasiga mos keladigan jihatlari, ular orqali bolalarga o'rgatiladigan axloqiy saboqlar va hayotiy ko'nikmalar haqida ham so'z yuritiladi. Maqola, boshlang'ich sinflarda badiiy matnlarni tanlashda o'qituvchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinflar, badiiy matnlar, badiiy adabiyot, ertaklar, hikoyalar, she'rlar, dramalar, didaktik xususiyatlar, axloqiy saboqlar.

АБСТРАКТНЫЙ

В статье рассматриваются художественные тексты и их типы, изучаемые в начальных классах. Анализируется роль художественной литературы в начальном образовании и ее значение в формировании эстетических и нравственных представлений у младших школьников. В статье дается подробная информация об основных типах литературных текстов, среди которых сказки, рассказы, поэмы и драмы. Представлены идеи о дидактической ценности каждого типа текста и о том, как его следует использовать в образовательном

процессе. В статье также рассматриваются аспекты литературных текстов, имеющие отношение к детской психологии, а также моральные уроки и жизненные навыки, которым они учат детей. Цель статьи — помочь учителям выбрать художественные тексты для начальных классов.

Ключевые слова: начальные классы, художественные тексты, художественная литература, сказки, рассказы, поэмы, драмы, дидактические особенности, нравоучительные уроки.

ABSTRACT

The article discusses the types of literary texts studied in primary schools and their types. The role of literary literature in primary education and its importance in the formation of aesthetic and moral ideas in young students are analyzed. The article provides detailed information about the main types of literary texts, including fairy tales, stories, poems and dramas. The didactic value of each type of text and how it should be used in the educational process are discussed. It also discusses the aspects of literary texts that are relevant to child psychology, the moral lessons and life skills that children are taught through them. The article is aimed at guiding teachers in choosing literary texts in primary schools.

Keywords: primary schools, literary texts, literary literature, fairy tales, stories, poems, dramas, didactic features, moral lessons.

KIRISH

Boshlang'ich sinflarda ta'lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki bolalarda estetik did, axloqiy qadriyatlar va hissiy rivojlanishni shakllantirishga ham qaratilgan. Bu borada badiiy adabiyotning o'рни beqiyosdir. Badiiy matnlar o'quvchilarga dunyoqarashni kengaytirish, tasavvur va ijodkorlikni rivojlantirish, shuningdek, axloqiy saboqlarni o'rgatishda muhim vosita hisoblanadi. Boshlang'ich ta'limda o'qitiladigan badiiy matnlar turli janrlarda bo'lib, har bir janr o'ziga xos didaktik xususiyatlarga ega. Ertaklar, hikoyalar, she'rlar va dramalar kabi badiiy matnlar o'quvchilarga nafaqat ma'naviy va axloqiy bilimlarni, balki ijtimoiy qadriyatlar, o'zaro munosabatlar va insoniyat tarixidan o'rnak olish imkonini beradi. Ushbu maqolada

boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan badiiy matnlar va ularning turlari haqida so'z yuritiladi, ularning o'quvchilarga ta'siri va ta'lim jarayonidagi ahamiyati ko'rib chiqiladi.[1]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan badiiy matnlar o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularning tasavvurini kengaytirish, estetik didini rivojlantirish va axloqiy qadriyatlarni o'rgatishda muhim vosita hisoblanadi. Badiiy matnlar o'quvchilarga turli hissiy tajribalarni, g'oyalar va fikrlarni ifodalash imkonini beradi. Boshlang'ich ta'limda o'rganiladigan badiiy matnlarning asosiy turlari quyidagilardir:

Ertaklar boshlang'ich sinf o'quvchilarining sevimli badiiy matnlari bo'lib, ular ko'pincha qahramonlarning o'zgarishini, yovuz kuchlarga qarshi kurashni va adolatning g'alabasini tasvirlaydi. Ertaklar bolalar psixologiyasiga mos keladi, chunki ular o'ziga xos qahramonlar, mo'jizaviy hodisalar va jozibador dunyo orqali o'quvchilarga axloqiy saboqlar beradi. Ertaklar yordamida bolalar do'stlik, halollik, mehnatsevarlik kabi qadriyatlarni o'rganadilar.

Hikoyalar — bu oddiy, lekin hayotiy va o'quvchilar uchun tushunarli bo'lgan matnlardir. Ular ko'pincha kundalik hayotdan olingan vaziyatlarni tasvirlaydi va insonlar o'rtasidagi munosabatlarni, muammolarni hal qilishni o'rgatadi. Hikoyalar o'quvchilarga real hayotdagi his-tuyg'ularni tushunishga yordam beradi, shuningdek, yaxshi va yomon fe'l-atvorlar orasidagi farqni ajratishga o'rgatadi.[2]

She'rlar boshlang'ich sinfda o'quvchilarning til va eshitish qobiliyatlarini rivojlantiradi. She'rlarning ritmi, ohanglari va tasviriyl tili bolalarga o'z his-tuyg'ularini ifodalashda yordam beradi. She'rlar orqali bolalar tabiatni, insonni va dunyoni yangi nuqtai nazardan ko'ra boshlaydilar. Bundan tashqari, she'rlar orqali o'quvchilar ko'proq imlo va talaffuzni o'rganadilar.

Drama — bu dialoglar orqali o'qitiladigan badiiy matn bo'lib, o'quvchilarga boshqa insonlarning his-tuyg'ularini tushunishga yordam beradi. Boshlang'ich sinfda dramatik asarlar bolalarga o'zini ifodalashda, biror qahramon rolini o'ynashda yordam

beradi. Bu o'quvchilarga ijtimoiy munosabatlar, do'stlik, hurmat va mas'uliyatni o'rganish uchun foydali vosita bo'ladi.[3]

Badiiy matnlar bolalarda o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini aniq va ravon ifodalashga yordam beradi. Ertaklar va hikoyalar orqali axloqiy saboqlarni o'rganish, she'rlar va dramatik asarlar orqali estetik didni rivojlantirish, shuningdek, badiiy matnlarni tahlil qilish bolalar uchun muhim ma'naviy va hissiy rivojlanishga olib keladi. Bu matnlar o'quvchilarning ijtimoiy va emotsional qobiliyatlarini, tasavvurini, adabiy tilni va estetik qarashlarini shakllantiradi.

Shu bilan birga, boshlang'ich sinf o'quvchilarini badiiy matnlar bilan tanishtirishda o'qituvchi ularning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda matnlarni tanlashi kerak. Bu jarayonda matnning qiziqarli, tushunarli, axloqiy saboqlarni beruvchi bo'lishi, shuningdek, bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi lozim.

Boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida garchi ilmiy jihatdan bo'lmasa-da, amaliy jihatdan turli janrga mansub asarlar o'qib o'rganiladi. O'qish darsliklariga, asosan, hikoya, she'r, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat va topishmoq kabi janrdagi asarlar kiritilgan. Bulardan tashqari, ilmiy-ommabop asarlar ham o'qitiladi.

Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi, uslubi jihatidan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularning o'quvchilarga ta'siri ham har xil bo'ladi. Tabiiyki, har bir janrga oid asar matni lingvistik jihatdan ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Masalan, she'riy asarlar matni hikoya matnidani, ertak matni she'r matnidani, ilmiy-ommabop maqola matni masal janriga taaluqli asarlar matnidani tubdan farq qiladi. Topishmoqlar predmet, voqea-hodisalar o'rtasidagi o'xshashlikni taqqoslash orqali o'zlashtirilsa, maqollar mazmuni hayotiy misollar vositasida sharhlashni taqozo etadi. SHunga ko'ra, turli janrdagi badiiy asarlarni o'qishda o'qituvchidan unga mos usullar tanlash talab etiladi.

O'qilgan asar mazmunini izchil ravishda qayta hikoyalash uning rejasini tuzishga yordam beradi. Reja tuzishda o'quvchi hikoyani tarkibiy qismlarga bo'ladi va har qaysi qismdagi asosiy fikrni aniqlaydi. Bularning hammasi analitik ish hisoblanadi. Keyin

синтетик ishga o'tiladi, ya'ni bolalar hikoya qismlariga sarlavha topadilar. O'quvchilar o'qituvchi rahbarligida reja tuzish jarayonida o'qilgan hikoyaning har bir qismida bosh va ikkinchi darajali masala nimalardan iboratligi haqida, qanday qilib fikrni qisqa va aniq ifodalash haqida o'ylaydilar. Sarlavha topish ustida ishlash, o'quvchilar topgan sarlavhani jamoa bo'lib muhokama qilish, reja tuzish jarayonining o'zi bolaning fikrlash qobiliyatini faollashtirishi, unda o'z mulohazasini isbotlash, asoslash odatlarini tarbiyalashi lozim. Asarni o'qish va tahlil qilish jarayonida tuzilgan reja doskaga yozilsa, hikoya mazmunini izchil qayta hikoya qilishga yordam beradi. Reja asosida hikoya qilishning vazifasi mazmunni berilgan izchillikda o'zlashtirishdir. Reja asosida qayta hikoyalash o'qituvchi savoligi javob berishga nisbatan asar mazmunini aytib berishning hiyla mustaqil formasidir. O'qilgan asar mazmunini o'zlashtirish ustida ishlashdagi keyingi bosqich, qisqartirib hikoyalash hisoblanadi. Qisqartirib hikoyalash uchun 2-3 qismga bo'linadigan, bu bo'limlar yaqqol ajralib turadigan, mazmuni sodda asarlar tanlanadi.[4]

XULOSA

Boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan badiiy matnlar o'quvchilarning nafaqat bilim doirasini kengaytiradi, balki ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi. Ertaklar, hikoyalar, she'rlar va dramalar kabi badiiy matnlar orqali bolalar axloqiy qadriyatlarni, his-tuyg'ularni ifodalashni, ijtimoiy munosabatlarni tushunishni o'rganadilar. Har bir matn turi o'zining didaktik xususiyatlari bilan farq qiladi, lekin umumiy maqsad – bolalarda estetik did, ijtimoiy mas'uliyat va emotsional ongni shakllantirishdir.

Ertaklar va hikoyalar bolalarga o'zaro munosabatlar, halollik, do'stlik va adolat kabi axloqiy saboqlarni o'rgatadi, she'rlar esa ularning estetik dunyoqarashini boyitadi, dramatik asarlar esa bolalarning empatiya hissini rivojlantiradi. Boshlang'ich sinfda badiiy matnlarning turli janrlaridan foydalanish, o'quvchilarga fikrlash va o'zini ifodalash qobiliyatlarini yanada oshirishga yordam beradi.

Shuningdek, o'qituvchilarga badiiy matnlarni tanlashda bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olish va ularning hissiy tajribalariga mos keladigan matnlarni

kiritish muhimdir. Shu tarzda, badiiy matnlar nafaqat bolalarning bilimini boyitib, balki ularning jismoniy va ruhiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ismailov, I. (2018). "Boshlang'ich ta'limda adabiyotni o'qitish metodikasi". Tashkent: O'zbekiston davlat nashriyoti.
2. Rahmatullaeva, M. (2020). "Boshlang'ich sinflarda badiiy adabiyotdan foydalanish usullari". Tashkent: O'qituvchi.
3. Mirzaeva, G. (2019). "Bolalar adabiyotini o'qitishda axloqiy qadriyatlar". Tashkent: Ta'lim nashriyoti.
4. Karimova, L. (2017). "Badiiy matnlarning bolalar psixologiyasiga ta'siri". Tashkent: Xalq ta'limi.